

ticle que l'andalús Estébanez Calderón publicà en un periòdic malagueny de 1839: «cúbrela con tus alas protectoras, oh padre, y presérvala de las virruclas, del *alfeliche*, del colorín y de las demás enfermedades que combaten la infancia» (en la continuació de la Rivadeneira, vol. LXXIX, 474b).

ALFERSA, només està documentat com a mot valencià, des del dicc. d'Escrib (1851), que dona *alferça* «entre manyans, *sufridera*»; això és la peça de ferro que els ferrers (o manyans) posen sota el que han de foradar amb el punxó perquè aquest no s'esmussi fent l'enclusa. A l'etimologia d'Eguílaz (*Glos.*, 165) *firza* 'allò que separa una cosa d'una altra', cal fer algunes reserves perquè solament el diccionari de Kazimirski, obra gens fidedigna, recull aquest mot amb aqueixa definició. De tota manera es deu tractar d'un mot àrab d'aquesta arrel, puix que és ben coneguda i bastant productiva, amb el sentit bàsic de 'separar una cosa d'una altra', ja documentat pels més importants lèxics orientals de l'àrab clàssic, des del Djauharí (Lane, 2365), i continuà figurant en fonts magrebines: *RMa.* dona la forma VII com a equivalent de «discernere» i el gloss. de Leyden de VIII amb la definició «differt» (veg. altres mots derivats amb tals sentits en Dozy, *Suppl.* II, 252);¹ fins *firza* està realment ben documentat: només és que, en lloc de ser 'cosa que separa', els lèxics clàssics (Djauharí, Fayyūmī, Firuz.) li donen el sentit de la cosa separada «a piece or detached portion of a thing that is set apart, or removed, or separated» (Lane, 2366). La procedència àrabiga és, doncs, segura, i l'ètimon indicat per Eguílaz, si no ben exacte, almenys és aproximadament cert.

¹ No hi comptem el terme d'escacs *farza* 'reina', que passà al cast. ant. *alferza* [1283, DCEC I, 116b, 11-14] perquè aquest mot àrab (*RMa.* i *PAlc.*) ve de l'irani, forma analògica estreta de *firzân* (persa *farzîn*, pelví *fracin*), Nyberg, *Manual of Pahlavi* II, p. 74.

Alfiar, V. *alfàbia*

ALFICÒS, 'espècie de cogombre', mot valencià, de l'àr. *faqqûs* (vulgarment *foqqôs*), denominació de procedència oriental, que avui designa pertot una espècie de cogombre, i primer era una mena de meló. □ 1.ª doc.: 1721, com a valencià, *DAut.*; 1423, l'usa en castellà Enric de Villena.

«De las frutas que se cortan e mondan e parten: melones, cidras, pepinos, *alficoçes*» en la seva *Arte Cisoria*; Villena visqué i aprengué molt a València, va escriure en català i en la seva llengua, i llavors ho fa amb molts catalanismes, però aquí pogué usar un mot que li fos conegut de la seva terra. En castellà no se'n donen testimonis d'altres escriptors, i és mot propi de la zona SE. afrontant amb el valencià, sigui en aquesta variant o en una forma *alpicoz*, que ja localitzava allà Rosal el 1601, copiat per Covarrubias: «*alpicoces* en Murcia son cohombros» (Gili, *Tes.*,

s. v.); el *DAut.* ho precisa millor: «*alpicoz* en el dialecto de la Mancha es cohombro, que en Valencia llaman *alficoz*, de cuya vecindad tomaron esta voz, en especial los de Murcia». Tanmateix la forma *alp-* s'ha usat també a l'Horta de Múrcia, on avui se li ha aglutinat la *s* de l'article plural (*los alpicoces*): *salpicoz* en Lemus (*Vocabulario Panocho*).¹

En la nostra llengua el mot és només valencià, i propi de la zona des de la capital cap al Sud. Cavanilles (*Observaciones sobre la Historia Natural del Reino de Valencia*, 1797, II, 265) fins i tot el dona com a producte exclusiu de Novelda, i això fa que el primer lexicògraf que el recollí fou MGadea, en la variant *amficòs* (veg. allí detalls sobre la planta). De fet aquesta és una variant bastant estesa, que *AlcM* assenyala a Alacant i Cocentaina (*alficòs* a Alcoi), i que s'usa també amb sentits translàtics. Amb un matís indulgent se sent amb el valor d'home toix, badoç: a Beniarrés un home del poble, per disculpar-se d'una distracció, em deia «io sóc un *amfikòs!*»; allí prop, a Agres, *L'Amficòs* i *L'Amficòsset* designen dues grans penyes de forma fàlica en el vessant de Mariola (1963). Però a l'extrem Sud deu tenir caràcter popular *alf-* a Monòver, car és la forma que usava Canyís (p. 95, i cf. infra).

En l'àrab d'Espanya s'usava una forma *faqqûs*, vocalisme en el qual coincideixen el nostre *RMa.* (aquest amb *-s*, lletra 'sin') i *PAlc.* (*focoça*, nomen unitatis), amb la traducció «cucumer», «cohombro, cohonbrillo» (el darrer detalla varietats, 'alficòs d'ase', 'alficòs amargant», *al-bimâr*, *al-marrî*). I modernament *faqqûs* ha estat recollit per molts observadors de Tunis, Marroc i Algèria (Dozy, *Suppl.* II, 273, referit pertot a una espècie de cogombre, si bé el viatger Rohlfs diu que en el Marroc ha passat a designar una mena de dàtil; cites de Trípoli i el Sudan en Steiger, *Contr.*, 358, 369). Però a desgrat d'aquesta àmplia i ja antiga difusió hispànica i magrebina,² i a desgrat de la variant amb *-p-*, no pensàssim a cercar-li un origen hispànic, o sigui mossàrab,³ car tenim la certitud que el mot és molt antic en àrab i portat des de molt més a l'Est.

Coincideixen en què és un mot propi del dialecte àrab d'Egipte fonts tan antigues com el Firuzabadí (c. l'a. 1400) i l'Obab del Saganí († 1262), i així consta ja en la vellíssima obra *Al-Ain* o *Kitab-Leith*, que l'Azherí († 980) atribueix a Al-Leith Ibn Setyan, de 798 d.C. Tots ells asseguren que era un meló quan encara no és madur,⁴ però Lane (2427c) aclareix tot seguit, documentadament, que avui a Egipte és el nom del cogombre, en particular una varietat de fruit blanc («*cucumis sativus*, particularly *cucumis sativus fructu albo*»).

De tota manera no tenim proves que el mot pertanyés al fons originari de l'àrab, i més aviat sembla que no, car el sentit d'aquesta arrel àrabiga, que amb caràcter verbal és de l'àrab de pertot i de tots els temps (ja en els mateixos lèxics orientals, Leith, Saganí, etc., i en les fonts magrebines i hispàniques) era 'rompre', 'aixafar', que difícilment serviria de base per designar un cogombre.